

ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ (ชุดโสฬศ)

นางสาวปภัศสิริย์ แก้วละเอียด
ภัณฑารักษ์ชำนาญการ

ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ (ชุดโสฬศ) เป็นดวงตราไปรษณียากรชุดแรกของไทยที่จัดทำขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๖ โดยพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ชุมสาย ขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งราชทูตกรุงสยามประจำภาคพื้นยุโรปและสหรัฐอเมริกา มีถิ่นพำนัก ณ กรุงลอนดอน ทรงเป็นผู้ติดต่อว่าจ้างการพิมพ์ โดยทรงส่งต้นแบบมาทูลเสนอสมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ผู้ก่อตั้งกิจการไปรษณีย์ในสยาม เพื่อทรงวินิจฉัยและทรงอนุมัติ การพิมพ์ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ (ชุดโสฬศ) มี ๖ ชนิดราคา คือ หนึ่งโสฬศ หนึ่งอัฐ หนึ่งเสี้ยว ซีกหนึ่ง สลึงหนึ่ง และเฟื้องหนึ่ง รูปแบบของดวงตราไปรษณียากรมีลักษณะสำหรับใช้เฉพาะภายในประเทศ ไม่มีชื่อประเทศ ใช้ตัวเลข และตัวหนังสือแบบไทย มีภาพพระบรมฉายาสาทิสลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผินพระพักตร์เบื้องซ้าย ภายในกรอบรูปไข่ โดยไม่มีลายน้ำ มีรูปแบบเป็นศิลปะตะวันตก ออกแบบและแกะสลักแม่พิมพ์ โดย นายวิลเลียม ริดจ์เวย์ (William Ridgeway) ชาวอังกฤษ ทำหน้าที่เป็นช่างออกแบบและแกะสลักแม่พิมพ์ ของบริษัท วอเตอร์โลว์ แอนด์ ซัน จำกัด (Waterlow & Sons, Ltd.) ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ^๑ รายละเอียดของดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ (ชุดโสฬศ) แต่ละชนิดราคา มีดังนี้

๑. ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาหนึ่งโสฬศ จำนวนพิมพ์ ๕๐๐,๐๐๐ ดวง ขนาดเต็มแผ่น กว้าง ๒๒ เซนติเมตร ยาว ๒๗ เซนติเมตร ขนาดแต่ละดวง กว้าง ๒.๓ เซนติเมตร ยาว ๒.๘ เซนติเมตร มีสีน้ำเงินอ่อน (Prussian Blue) ถึงน้ำเงินแก่ (Indigo) โดยมีรายละเอียดของลวดลายแตกต่างกัน ๓ แบบ ได้แก่

๑.๑ แม่พิมพ์ แบบที่ ๑ พื้นในวงรีแสดงราคา “โสฬศ” เป็นสีทึบ

๑.๒ แม่พิมพ์ แบบที่ ๒ พื้นในวงรีแสดงราคา “โสฬศ” เป็นขีดแนวราบขนานกัน

ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาหนึ่งโสฬศ

^๑ พิพัฒน์ ชูวรเวช. สแสกแสดมภ์ไทย. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เรือนปัญญา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐-๒๔.

๑.๓ แม่พิมพ์ แบบที่ ๓ พื้นในวงรีแสดงราคา “โสฬศ” เป็นขีดแนวราบขนานกันคล้ายแบบที่ ๒ แต่มีจุดขนาดเล็กอยู่ที่บริเวณมุมนอกกรอบ ๓ มุม ยกเว้นมุมล่างขวาของดวงตราไปรษณียากรที่ไม่มีจุด

ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาหนึ่งโสฬศ

ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาหนึ่งโสฬศ ที่ถูกนำมาใช้และประทับตราประจำวันจริงที่อยู่บนซองหรือสิ่งพิมพ์หาได้ยากมาก เนื่องจากอัตราค่าไปรษณีย์ต่ำสุดสำหรับสิ่งพิมพ์หรือหนังสือพิมพ์ที่มีน้ำหนักไม่เกิน ๑๕ กรัม มีราคา ๑ อัฐ ส่วนจดหมายที่มีน้ำหนักไม่เกิน ๑๕ กรัม อัตราค่าไปรษณีย์มีราคา ๒ อัฐ ดังนั้น ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาหนึ่งโสฬศ ที่พบส่วนใหญ่จะถูกประทับตราประจำวันตามคำขอร้องของนักสะสม (CTO = Cancelled To Order) หรือประทับตราประจำวันย้อนหลัง ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาหนึ่งโสฬศ ได้ถูกประกาศยกเลิกการใช้หลังจากประกาศใช้ได้เพียง ๘ เดือน เนื่องจากไม่มีความจำเป็นต้องใช้เพราะราคาต่ำกว่าอัตราค่าไปรษณีย์ต่ำสุดในขณะนั้น คือ ๑ อัฐ และในช่วงเวลาที่เปิดกิจการไปรษณีย์ ๘ เดือน มีจดหมายตกค้าง ๕๐๐ ฉบับ เนื่องจากผู้รับปฏิเสธไม่รับจดหมายโดยจดหมายเหล่านี้ติดดวงตราไปรษณียากร ชนิดราคาหนึ่งโสฬศ ซึ่งต่ำกว่าอัตราค่าไปรษณีย์ ๑ อัฐ ทำให้ผู้รับต้องเสียค่าปรับ

๒. ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาหนึ่งอัฐ จำนวนพิมพ์ ๕๐๐,๐๐๐ ดวง ขนาดเต็มแผ่นกว้าง ๒๒ เซนติเมตร ยาว ๒๗ เซนติเมตร ขนาดแต่ละดวง กว้าง ๒.๓ เซนติเมตร ยาว ๒.๘ เซนติเมตร^๒ มีสีชมพูอ่อน (Pale Rose Carmine) ถึงสีแดงเข้ม (Deep Rose Carmine)

ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาหนึ่งอัฐ

^๒ การสื่อสารแห่งประเทศไทย. ๑๑๐ ปี ตราไปรษณียากรไทย. (กรุงเทพฯ : บริษัท ผลิตงารัตน จำกัด, ๒๕๓๖) หน้า ๑๙.

๓. ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาหนึ่งเสี้ยว จำนวนพิมพ์ ๕๐๐,๐๐๐ ดวง ขนาดเต็มแผ่น กว้าง ๒๒ เซนติเมตร ยาว ๒๗ เซนติเมตร ขนาดแต่ละดวง กว้าง ๒.๓ เซนติเมตร ยาว ๒.๘ เซนติเมตร มีสีแสด (Vermilion)

ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาหนึ่งเสี้ยว
ที่มา : กองส่งเสริมและพัฒนาทรัพย์สินมีค่าของรัฐ กรมธนารักษ์

๔. ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาซีกหนึ่ง จำนวนพิมพ์ ๕๐๐,๐๐๐ ดวง ขนาดเต็มแผ่น กว้าง ๑๙.๕ เซนติเมตร ยาว ๒๙.๕ เซนติเมตร ขนาดแต่ละดวง กว้าง ๒.๒ เซนติเมตร ยาว ๒.๕ เซนติเมตร มีสีเหลืองอ่อน (Yellow) ถึงเหลืองเข้ม (Chrome Yellow)

ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาซีกหนึ่ง
ที่มา : กองส่งเสริมและพัฒนาทรัพย์สินมีค่าของรัฐ กรมธนารักษ์

๕. ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาเฟื้องหนึ่ง จำนวนพิมพ์ ๕๐๐,๐๐๐ ดวง ขนาดเต็มแผ่น กว้าง ๒๑ เซนติเมตร ยาว ๓๑.๕ เซนติเมตร ขนาดแต่ละดวง กว้าง ๒.๕ เซนติเมตร ยาว ๓.๐ เซนติเมตร มีสีแดงหรือแดงเข้ม (Red or Deep Vermilion)

ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาเฟื้องหนึ่ง
ที่มา : กองส่งเสริมและพัฒนาทรัพย์สินมีค่าของรัฐ กรมธนารักษ์

การดำเนินการจัดส่งดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาเพียงหนึ่ง มีความล่าช้าถึง ๒ ปี ซึ่งในขณะนั้นไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช่ ดังนั้นกรมไปรษณีย์จึงมิได้ประกาศใช้และถูกเก็บไว้ในคลังของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๔๓ ได้ถูกนำออกมาจำหน่ายแก่ประชาชน โดยรวมกับดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ (ชุดโสฬศ) ชนิดราคาอื่นๆ (ยกเว้นชนิดราคาหนึ่งอัฐ ซึ่งได้จำหน่ายหมดไปก่อนแล้ว) ในราคาชุดละ ๒ สลึง ส่วนที่เหลือได้ถูกนำมาจัดเก็บไว้ที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจนถึงปัจจุบัน

๖. ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาสลึงหนึ่ง จำนวนพิมพ์ ๕๐๐,๐๐๐ ดวง
ขนาดเต็มแผ่น กว้าง ๒๑ เซนติเมตร ยาว ๓๒ เซนติเมตร ขนาดแต่ละดวง กว้าง ๒.๕ เซนติเมตร ยาว ๓.๐ เซนติเมตร มี ๒ สี ได้แก่

๖.๑ แบบที่ ๑ สีน้ำตาลแกมเหลือง (สีอิฐ) (Brown Ochre)

ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาสลึงหนึ่ง
ที่มา : กองส่งเสริมและพัฒนาทรัพย์สินมีค่าของรัฐ กรมธนารักษ์

๖.๒ แบบที่ ๒ สีน้ำตาลแกมส้ม (สีเหลืองปนส้ม) (Brown Orange)

ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาสลึงหนึ่ง
ที่มา : กองส่งเสริมและพัฒนาทรัพย์สินมีค่าของรัฐ กรมธนารักษ์

เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๔๒๘ กรมไปรษณีย์สยามได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกสหภาพสากลไปรษณีย์ (Universal Postal Union) จึงต้องมีการปรับอัตราค่าส่งจดหมายไปต่างประเทศราคาต่ำสุด ๑๒ อัฐ ทำให้กรมไปรษณีย์สยามต้องแก้ไขสถานการณ์โดยการลดมูลค่าของดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ ชนิดราคาสิ่งหนึ่ง จากราคา ๑๖ อัฐ เหลือราคา ๑๒ อัฐ โดยดวงตราไปรษณียากรที่มีมูลค่าราคา ๑๒ อัฐ เป็นดวงตราไปรษณียากรรุ่นใหม่ที่มีสีน้ำตาลแกมส้ม (สีเหลืองปนส้ม) (Brown Orange)^๓

การผลิตดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕

๑. ระบบการพิมพ์

ดวงตราไปรษณียากรชุดนี้มีระบบการพิมพ์เป็นแบบลายเส้นหรือเส้นนูน แผ่นหนึ่งมีแสดตมภ์ ๘๐ ดวง คือ แถวแนวนอน ๘ ดวง ทั้งหมด ๑๐ แถว (๘ ดวง x ๑๐ แถว) ใช้วิธีการแกะสลักภาพแบบตราไปรษณียากรลงบนแผ่นเหล็ก เรียกว่า ระบบแกะสลัก (Steel Engraving) หรือ Intaglio (อินทาลโย) หรือเรียกว่า แม่พิมพ์ร่องลึก เป็นการพิมพ์ภาพบนกระดาษให้สีอยู่ในร่องลึกของแม่พิมพ์โลหะ โดยทำให้เกิดความลึกด้วยเครื่องมือหลายชนิด ซึ่งแกะสลักลงบนเนื้อโลหะ ระบบการพิมพ์แบบลายเส้นหรือเส้นนูน เป็นการแกะสลักลายภาพแบบตราไปรษณียากรลงบนแผ่นเหล็ก และภาพย่อจากต้นแบบให้เล็กลงเหลือขนาดเท่ากับตราไปรษณียากรจริง โดยอาศัยช่างฝีมือที่มีความชำนาญในการแกะสลักลายเส้นเป็นอย่างดี ซึ่งยากมากเพราะมีขนาดเล็ก และต้องใช้แว่นขยายช่วยในการทำงาน ด้วยกรรมวิธีที่ยุ่งยากและซับซ้อน ใช้เวลานาน มีค่าใช้จ่ายสูง การพิมพ์ดวงตราไปรษณียากรในระบบนี้ส่วนใหญ่มักใช้กับการพิมพ์ดวงตราไปรษณียากรพระบรมฉายาลักษณ์ชนิดราคาสูงหรือกลาง และใช้กับตราไปรษณียากรพิเศษ เพื่อให้ยากแก่การปลอมแปลง^๔

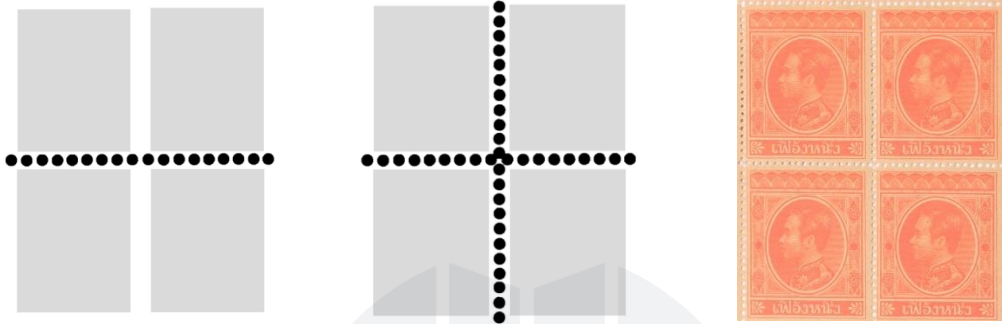
แม่พิมพ์ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ (ชุดโสฬศ)
ที่มา : กองส่งเสริมและพัฒนาทรัพย์สินมีค่าของรัฐ กรมธนารักษ์

^๓ แสดตมภ์ไทยชุดแรก โสฬศ, สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๙, เข้าถึงได้จาก <http://www.nanacollections.com/index.php?topic=29.0>

^๔ พิพิธภัณฑ์ตราไปรษณียากรไทย, สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๑ กันยายน ๒๕๕๙, เข้าถึงได้จาก <http://www2.thailandpost.co.th/museum/htm/history.php>

๒. ระบบการปรุเส้น

ลักษณะการปรุรูแบบเส้นตรง (line perforation) เป็นการปรุแต่ละจังหวัดจะได้อรอยปรุแนวตั้งหรือแนวนอนแนวใดแนวหนึ่ง ลักษณะรอยปรุมี ๑๔ ๑/๒ รู, ๑๕ รู หรือคละกันไป เมื่อเสร็จหนึ่งจังหวัดเครื่องพิมพ์จะเลื่อนแผ่นดวงตราไปรษณียากรและปรุในจังหวัดถัดไป การปรุจะเสร็จสมบูรณ์ได้จะต้องป้อนแผ่นดวงตราไปรษณียากรเข้าเครื่องปรุสองครั้ง ครั้งหนึ่งสำหรับแนวนอน อีกครั้งสำหรับแนวตั้งถึงจะได้รอยปรุรอบดวงตราไปรษณียากร^๕

การปรุแบบเส้นตรง (line perforation)

๓. ระบบการเคลือบกาว

กาวที่อยู่บริเวณด้านหลังของดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ มีส่วนประกอบของไซโคลเด็กซ์ตริน (Cyclodextrin) เป็นกาวที่ผลิตจากแป้งมันฝรั่ง มีสีขาว เป็นกาวที่ละลายในน้ำ มีคุณสมบัติในการยึดติดกระดาษได้ดี แห้งเร็ว เมื่อแห้งแล้วจะมีความแข็ง นิยมนำมาใช้เป็นกาวบริเวณด้านหลังของดวงตราไปรษณียากร กระดาษกาวและซองจดหมาย เป็นต้น^๖

สภาพกาวที่อยู่บริเวณด้านหลังของดวงตราไปรษณียากร
ที่มา : กองส่งเสริมและพัฒนาทรัพย์สินมีค่าของรัฐ กรมธนารักษ์

^๕ การปรุรู (แสดมภ์), สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๑ กันยายน ๒๕๕๙, เข้าถึงได้จาก [https://th.wikipedia.org/wiki/การปรุรู_\(แสดมภ์\)](https://th.wikipedia.org/wiki/การปรุรู_(แสดมภ์))

^๖ หนังสือสำนักทรัพย์สินมีค่าของแผ่นดิน ที่ กค ๐๓๑๒/๑๘๘๓ ลงวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๘ เรื่อง รายงานผลการตรวจวิเคราะห์หาสารประกอบในกาวของดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕

ดวงตราไปรษณียากร สมัยรัชกาลที่ ๕ (ชุดโสฬศ) ที่กรมธนารักษ์ดูแลรับผิดชอบ มี ๔ ชนิดราคา คือ หนึ่งเสี้ยว ซีกหนึ่ง เฟื้องหนึ่ง และสลึงหนึ่ง จัดเก็บไว้ในห่อกระดาษสีน้ำตาล ห่อละ ๕๐๐ แผ่น สภาพของดวงตราไปรษณียากรมีเนื้อกระดาษเหลือง กรอบ สีซีดจาง ฉีกขาด และมีเชื้อราตามจุดต่าง ๆ นอกจากนี้บริเวณด้านหลังของดวงตราไปรษณียากรมีกาวเคลือบไว้ เมื่อวางซ้อนทับกันเป็นเวลานานทำให้ดวงตราไปรษณียากรแต่ละแผ่นเกาะติดกัน ยากต่อการลอกออกเป็นแผ่นที่สมบูรณ์ กรมธนารักษ์ได้ให้ความสำคัญต่อการบำรุงรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์อันทรงคุณค่าของไทย จึงดำเนินการคัดลอกและจัดเก็บดวงตราไปรษณียากรให้ถูกต้องตามหลักวิชาการอนุรักษ์ เพื่อชะลอการชำรุดเสื่อมสภาพ และเพื่อให้ดวงตราไปรษณียากรมีสภาพที่สมบูรณ์มากที่สุด

*****

พิพิธภัณฑ์ธนารักษ์
จังหวัดเชียงใหม่